

tartott fenn számukra becses adatokat. *Grüngrass Lukács*, ki a XVI. század elején élt, és „Scheda memorialis“ címmel az 1526—28 közt lefolyt eseményeket ismerteti latinul. — *Ziegler Márton* († 1716) inkább mint történeti adatgyűjtő érdemel megemlítést; *Kertsch Lőrincz*, a XVI. század második feléből; naptárfeljegyzései vannak, miként Cornelius Honterusnak és Marcellus Honterusnak is, ugyancsak a XVI. századból.

Mint e felsorolásból is látható, a kötetben nagybecsű adatkészlet van letéve, melyeket Erdély, főleg azonban a szászország történetének megírásánál mellőzni nem lehet; nagyon megkönnyíti a kötet kezelését a nagy gondnal egybeállított tárgymutató is, mely a tudós szerkesztők (Julius Gross és Wilhelm Seraphin) lelkiismeretességét mutatja. Csak azt nem értjük, hogy miért nem használnak a szövegben is „Brassó“-t, ha már a címlapon azt írják s miért ragaszkodnak oly mereven a „Kronstadt“, „Kronstädter“ elnevezésekhez, melyeknek, s ezt a tudós szerkesztők bizonyára tudni fogják, semmi létjogosultságuk nincs — Magyarországon! —

Dr. Lukinich Imre.

Lange: Geschichte des Materialismus und Kritik seiner Bedeutung in der Gegenwart.

7-te Auflage von H. Cohen Professor in Marburg. Leipzig, (Baedeker J.) 1902. 2. Bd. 535 + 573 lap. Ára kötve 15 márka.

Az egykori nagyírú zürichi és marburgi tanárnak e nevezetes és ismeretes művét 7-ik kiadásban *Cohen* marburgi tanár tette közzé és bőven gazdagította azt egy életrajzi elő- s egy kritikai zárszóval. 1865-ben jelent meg első s 1872-ben második kiadásban. 1877. óta francia és angol fordításban is megjelent.

Materialismus alatt Lange művében a természet-bölcselet egész terjedelme értendő, a melyben közelebbről elméletileg tekintve a tudományoknak legegyszerűbb elvi megállapítását, s gyakorlatilag az Isten és az emberszeretet ethikai ideáljának fölépítését tekintette életfeladatának. Így az ő művével beigazolta a kritikai idealismus jogosultságát s legyőzte a materialismust a maga összes vonatkozásaiban.

Művében kimutatta, hogy a materialismus, mint világnézet, elv és rendszer gyümölcstelen s tarthatatlan, vizsgálódási módszerének egyedüli tudományos jogosultsága azonban kétségtelen. Ebből következik, hogy a materialismust Wundt, Spencer és Höfding módjára az idealismussal kell kiegészíteni.

S hogy Lange a természettudományi térnek kritikai felfogásával kapcsolatban a maga életgyökerében fogta föl az ethikai világnézetet.

nézetet is egyszersmind, az teszi őt Kant világnézete leghatalmasabb apostolának a kiből a philos. kedélynek mélysége a vallásos érzület melegségével és igazságával párosul. Csakis Lange universalis szelleme volt képes e tudományos és ethikai életezélok felfogására, mélyítésére és összeegyeztetésére. Műve az idealismus legfényesebb és legtanulságosabb apologiája.

Biographiai előszavában részletesen ismerteti *Cohen* Lange valóban változatos tanári és irodalmi működését, míg a kritikai utószó (437—535. l.) közelebbről a böleletnek a történethez, a psychológiának a metaphysikához, a logikának a physikához s az ethikának a valláshoz s a politikához való viszonyát fejtegeti. E zárószó már Lange művének 1896. kiadásában is megtalálható. Hangsúlyozza itt többi között, hogy a böleletnek alapos tanulmányozása a rendszeres s a történeti érdekek szerves összekapcsolását követeli, a mi viszont a tudománynak az általános kulturával való szerves kapcsolatát jelenti. A tudománynak két nagy vitakérdése a bölelettörténet bizonyossága szerint az anyag és a tudat s a test és a lélek vita-kérdése. Ebben a problémában gyökerezik épen a logikának a physikához s az ethikának a valláshoz való viszonya. Mint tudomány az ethika a bölelet műve, s mint gondolatoknak és törvényeknek a foglalatja lényegét tekintve a vallás szüleménye. Az ethikának, mint tudománynak a feladata a vallásnak a beolvasztása, a mi csakis az isteneszme tantartalmának fölvetelével lehetséges. Lange szerint az ethika, mint normatív jellegű tudomány czélja a népeszme, mint legfőbb kultur-fogalom megvalósítása.

Lange művének I. kötete Kantig s a II-ik Kant óta ismerteti és kritikailag fejtegeti a materialismus valóban tanulságos történetét. Közelebbről az I. kötet első fejezete „az ó-kor materialismusát” méltatja és pedig a régebbi atomistikában, a sophisták sensualismusában, Aristippos ethikai materialismusában, Sokrates, Platon és Aristoteles reactiójában s Epikur és Lukretius materialista világnézetében. A második fejezetben méltatja a monotheista vallásoknak a materialismushoz való viszonyát, a középkori scholastika formás jellegű aristotelismusát, s a tudományok megújulását (Kopernikus, Baco, Bruno, Descartes) a renaissance korszakában. A harmadik fejezetben tárgyalja a XVII-ik század materialismusát és pedig közelebbről behatóbban Gassendit, Hobbest és Newtontól Lacksig az angol materialismust. Végül az utolsó fejezetben a XVIII. század materialismusának képében ismerteti a francia s a német materialismust, a la Mettrie-féle természeti rendszert s azzal szemben a Leibniz—Wolff-féle bölelet egészséges és fejlődésképes reakcióját. Bő magyarázati és irodalomtörténeti jegyzetek kísérik az egyes fejezetek előadását, a melyek alaposan tájékoztatják az olvasót a materialismus világnézete és irodalma óriási tömkelegében.

Már az első kötet fejtegetései is igen vonzóak, meggyőzők és élénkek. A mi önálló gondolkozásra és itélkezésre ösztönzi az olvasót még azokban a részletekben is, a hol talán a szerzővel egyet sem érthetünk. Tanulság okáért közlöm a következő érdekes tetteit: A materialismus olyan régi, mint maga a bölcelet, de nem régibb (3. l.); a nagy férfiak jellemző sajátága, hogy koruk ellentéteit önmagukban egyesítik, mert hát a gondolat a dolgok egységét és rendjét követeli (4. l.); minden bölcelet elodázhatlan küzdelemben van kora theologiájával (5. l.); Aristoteles a középkor fél istene és bálvány a szerzője egy ártalmas féltudásnak és üres szóbeszédnek (9. l.); Socratesnek köszönjük a definitiók phantomját, Platonnak a csalékony módszert és Aristotelesnek a lehetőség és valódiság himbálóját (39. l.); Platon a bölcelet-történetében, a majd szépen és mély értelműen, majd pedig fanatikus és zavaró módon lefolyó rajongásnak a szülő-atyja (92. l.); a keresztyénség a szegénységről szóló evangelium hirdetésével sarkaiból emelte ki az antik világot (148. l.) a 104. zsoltár a kosmos képe (158. l.); Dunz-Seotus haecceitas fogalma a scholastikai értelmetlenség (Nusin) tetőpontja (174. l.); a kettős igazságról szóló scholastikus tan kettős könyvitelt jelent (182. l.); Bacon babonás és hiú tudományoskodása és könnyelmű diletantismus (195. l.); Anglia a materialista világnézet klasszikus hazája (294. l.) a francziák kedvelt bölcelete a skepsis (296. l.); Diderot, a francia materialismus apostolának Socrateshez hasonló démonja volt (310. l.); a német prot. dogmatismus idejében vad nemzedék foglalta el a tanszékeket, a melynek türelmetlen fanatizmusa a középkor legsötétebb korszakára emlékeztet (317. l.); La Mettrie legszidalmazottabb neve az irodalom történetnek, holott nemesebb természete volt, mint Voltairenek és Rousseauanak (326. l.); Hegel kezdeményezésének köszönhetjük a számos önkénykedésnek az örökségét a bölcelet történetében (327. l.) stb stb.

A II. kötet a materialismus történetét Kant óta ismerteti. 4 fejezetben egyenként méltatja behatóan és az I. kötethez hasonló bő történeti és irodalmi magyarázatok kíséretében Kant rendszerét és a Cabanis, Feuerbach, Stirner, Büchner, Moleschott és Czolbefele materialismust, a természettudományok újabbi föllendülését s közelebről a Kraft und Stoff problémáját, a természettudományi kosmogoniát, a darvinismus és a teleologia elméletét, az ember, az agy és a lélek elméletét, a természettudományi psychológiát, az érzéki szervek physiologiáját, az ethikai materialismust és a vallást, a nemzetgazdaság s az egoismus dogmatikáját, a keresztyénséget és a felvilágosodást, az elméleti materialismust az erkölcsiséghez és a valláshoz való viszonyát (Comte, Überweg és Strauss világnézete) s végül fölépíti „az ideál álláspontját“. Az ethikai materialismus és a vallás egymáshoz való viszonyáról a vallás jövőjeként azt hangoztatja, hogy annak kulturális feladatait az államnak, a

tudománynak és a művészetnek kell átvennie, mimellett azonban meg akarja óvni a vallás magvát, mint kedélyünkben gyökerező életszükségletet annak félszükségeivel: a fanatismussal, babonasággal és mythossal szemben, ami soha sem szolgálhatja az ismeret czéljait és feladatait (546. l.).

A részletkérdésekből tanulság okából s kritikai szempontból közöljük a II. kötetből is a következőket: Kant gyakorlati bölcsellete változó és mulandó jellegű, mivel nagy reformjainak jelentősége az elméleti ész bírálatában van (2. l.); a tudat világa anyagi mozgásokból meg nem magyarázható (3. l.); különbség van szellemi és természeti tudományok között, a mint Du Boys Reymond is megvonta a természettudományi ismeret határait (150. l.); csudálatos, hogy az angol bölcselők között annyi az államférfi, sőt Angliában koronként az államférfiak voltak a philosophusok (6. l.); a „Ding an sich“ elmélete pusztán határfogalom (63. l.); a természettudományok epigónja: Moleschoff szerint az ember a szülők és dajkák, a levegő és időjárás, a hang és világosság s az étel és ruházat, míg a philosophus a hagyományok és tapasztalatok, az agy és a környezet, az alkalom és a tanulás s az egészség és a társadalom szülöttje (68. l.); Feuerbachnál az isten az első, az ész a második s az ember a harmadik és legutolsó gondolat, ép azért az anthropologia szerinte „universalis tudomány“ (73. l.); a részletkutatás elővigyázóvá, de olykor szűkkeblűvé, sőt arrogánssá is teszi az embert (140. l.); a bölcsélet viszonya a materialismushoz legtisztább alakban Kant rendszerében van kifejezve, a melyben már a darwinismus csiráival találkozhatunk (146. l.); az ethikai materialismus egyik kedvelt tétele, hogy annál boldogabb az ember, mennél több a szükséglete s ezen alapúl a természetes erkölcsi haladás (450. l.); a keresztyénség műve és érdeme az, hogy a tömegek nyomora szégyene az emberiségnek (485. l.); Comtenál a humanitás kultusza, Rothe ethikai állameszméje s a szervezett papság és hivatali tekintély akadálya az emberiség haladásának (507. l.); a mennyek országáról szóló tan elve egy új világfelfogásnak s az igazság szelleme a tudomány szelleme (551. l.) stb. stb.

A ki a bölcsélet történetét, mint az emberi szellem fejlődése történetét természettudományi oldaláról is megakarja ismerni, az haszonnal és sikerrel forgathatja Lange művének testes köteteit. A mű végén található terjedelmes név- és tárgymutató csak megkönnyíti annak használatát. Megtisztúlt ethikai-teleologiai világnézetével fényes apologiája és védő bástyája a fenkölt idealismusnak.

Dr. Szilávik Mátvás.

**Az Alsófehérm. Tört. Régész. és Term.-Tudományi Egye-
sület** f. év július 5-én tartotta XIII. rendes közgyűlését. A gyen-
gelkedő Csató János elnök helyett a közgyűlésen Ujfalu József